

A

Агама звичайна (*Agama agama*)

Дорослий самець агами звичайної має таке яскраве забарвлення, про яке бліді, збережені в спирті екземпляри наших музеїв не дають ані найменшого уявлення. Вся голова живої агами вогняно-червоного кольору, горло вкрите дрібними жовтими плямами, тулуб і кінцівки блискучого темно-синього сталевого кольору, по спині проходить яскрава біла смуга, якої, втім, іноді й не помітно. Нижній бік хвоста від заднього проходу до середини солом'яно-жовтого кольору, а відповідний верхній бік — сталевого ясно-блакитного; решта хвоста вогняно-червона, кінчик — темно-синій зі сталевим полиском. У старих тварин хвіст біля основи зверху і знизу ясно-блакитний зі сталевим полиском, потім іде вогняно-червона смуга, яка займає решту майже всієї половини хвоста, і лише на кінці помітна коротка темно-синя верхівка. У самки все тіло має звичайне буре забарвлення зі світлою спинною смужкою. Молоді самці схожі на самок, але відрізняються ясно-жовтими плямами на голові й потилиці.

У горах Агуаніма всередині материка Золотого берега я знайшов дуже гарний різновид агами звичайної, що постійно живе в лісових хащах. У самців цього виду голова була біла, а замість вогняно-червonoї смуги на хвості виднілася така сама жовта. Довжина дорослого самця — 35 см, з яких 22 см припадає на хвіст.

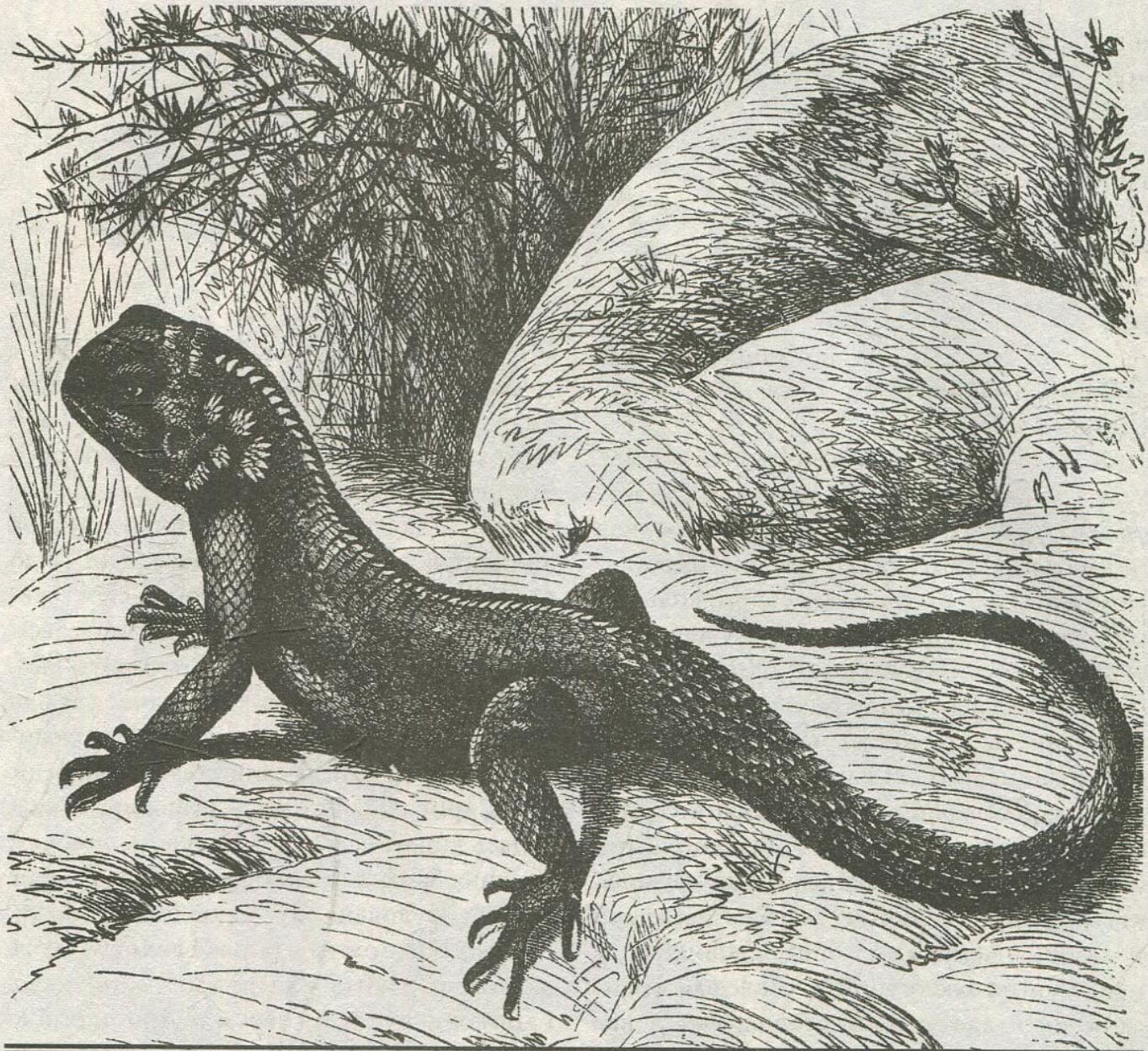
Характерною ознакою цього виду може бути надзвичайно велика потилична лу-

сочка, потім одноманітні лусочки спини з дуже гострими шипами і, крім того, 7 або 8 верхньогубних щитків, які облямовують око спереду. Ареал поширення агами звичайної в західній Африці простягається на півночі до Сенегамбії, а на півдні — до річки Кунене. Однаке, за моїми спостереженнями, на південь він дедалі зменшувався.

«На Золотому березі, — говорить Райхенов, — агами звичайні трапляються всюди і, мабуть, так само пов’язані з житлом людини та з її звичками, як звичний нам горобець. У лісі, крім згаданого вище різновиду, їх знаходять лише подекуди на галявинах і полях, засіяних бананами, пізангами та ямсом, саме там, де збудовані окремі хатини сторожів і робітників, тож навіть у лісі вони шукають людину та її житло. Хатина негра, горобець і агама на Золотому березі — три постійно з’єднаних між собою поняття. У селах цих ящірок сила-силенна: їх помічаємо скрізь на глиняних стінах хатин, на солом’яних і пальмових стріхах і на вибілених будинках європейців; іноді вони спокійно лежать і гріються під прямими променями гарячого тропічного сонця, іноді швидко бігають туди й сюди, ловлячи комах. Надзвичайно своєрідні рухи цих тварин, коли вони помічають щось незвичайне або коли до них наближається людина. Хоча агами й звикли до людей і навіть відшукують їхні житла, а проте такі ж полохливі, як і решта ящірок, і постійно намагаються уникнути уявної небезпеки. Коли вони починають нервуватися, то швидко рухають головою вгору і вниз, причому то підводять, то опускають

A

Агама звичайна

Агами звичайні живуть групами по 10—20 особин у такому складі: ватажок, самки і молодняк. Уночі агами темно-буруваті, вранці забарвлення домінантного самця може змінитися: тіло стає ясно-блакитним, а хвіст — жовтогарячим. Колір змінюється залежно від настрою. Коли самці б'ються, голови у них стають темно-бурі, а з боків видно білі плями.

передню частину тіла, спираючись на передні кінцівки, тож здається, ніби вони кланяються, нагинаючи свою червону голову. Що ближче підходиш, то швидшими стають ці рухи і, нарешті, тварина блискавично зникає в розколені стіни або всередині солом'яної стріхи. Коли я в полуцені проходив вулицями Аккрай усюди помічав цих прекрасних ящірок, що звичайно кивали мені головою, то не міг не піддатися спокусі пополовувати

на них за допомогою сачка для метеликів; але агами були такі спритні, що мое полювання рідко коли бувало успішним. Їх легше вбити найдрібнішим дробом з невеликої мисливської рушниці, причому досить однієї штротинки, щоб позбавити їх життя. Незважаючи на певну живучість плазунів, той самий результат був і коли я полював на змій».

Самки стають статевозрілими у 18 місяців, а самці — у 24.Період розмножен-

ня пов'язаний з дощовим сезоном, хоча, коли досить вологи, можуть спарюватися й відкладати яйця цілий рік. Зазвичай самка відкладає 5—7 яєць у ямку завглибшки близько 5 см, вириту у вологому піску або землі. За температури 26—27 °С з яєць вилуплюються самки, за вищої, близько 29 °С, — самці. Інкубація триває 8—10 тижнів. Молоді тварини (довжина тулуба — близько 4 см, хвіст — удвічі довший) одразу ж починають харчуватися рослинами і дрібними комахами.

Агамові, родина (Agamidae)

Зовнішній вигляд ящірок цієї родини надзвичайно різноманітний: тулуб то короткий, то витягнутий, буває сплюснутий згори вниз або стиснений з боків, але загалом досить щільний, голова коротка й широка, хвіст неламкий, довгий, гострий або короткий і товстий, кінцівки добре розвинені. Голова вкрита численними маленькими пласкими або ледь опуклими щитками різного розміру. Язык товстий, прикріплений по всій своїй довжині до нижньої частини порожнини рота, на кінці закруглений або з невеличким вирізом і не може висуватися з рота. Зуби зрослися з внутрішнім краєм щелеп, і на кожній щелепі помітно кілька зубів, які страшенно схожі на ікла.

*Родина включає близько 300 видів. Способ життя різний: є наземні, скельні і деревні ящірки. До деревних належать летючі дракони і плащоносні ящірки. Зазвичай агам легко знайти в місцях їх перебування завдяки активності вдень і демонстраційній поведінці деяких видів, таких як бородата ящірка (*Amphibolurus barbatus*) і плащоносна ящірка (*Chlamydosaurus kingii*).*

Ареал поширення агам починається в Південно-Східній Європі, на південний схід — до

Агамові відрізняються від решти ящірок зубами — вони у них різного розміру й розташовані на зовнішній частині щелепи. Ці ящірки мають один набір зубів на все життя. Зуби сточуються з віком тварини.

Китаю і охоплює південноазіатські острови, Австралію та Полінезію.

Більшість агам харчується різного роду комахами, деякі їдять також рослинні речовини, плоди, трави і листя дерев, які збирають на землі або на гілках.

Усі агамові, мабуть, без винятку, відкладають яйця, з яких через деякий час вилуплюються дитинчата. Жоден з відомих видів не народжує живих дитинчат.

Алігатор міссісіпський (*Alligator mississippiensis*)

Належить до родини Алігаторові. Відрізняється від крокодила найбільше формою голови: вона у нього широка, пласка; забарвлення шкіри зазвичай сірувато-зелене з темними плямами; нижня частина тіла яскраво-жовта (Брем описує забарвлення молодої тварини. — Ред.) Довжина алігатора сягає 4,5 м.

Живе у південно-східній частині Сполучених Штатів і особливо численний у Флориді й Луїзіані. У Луїзіані всі болота, бухти, річки, ставки, озера — геть усе аж кишить цими тваринами, їх можна бачити скрізь, де є вода, у якій вони можуть знайти собі прихисток і достатню кількість їжі.

*Алігатор — єдиний представник роду Крокодили (клас Рептилії). Існує 2 види алігаторів: міссісіпський алігатор (*Alligator mississippiensis*), що мешкає в болотах південно-східної частини США, і китайський алігатор (*A. sinensis*), поширений у долині нижньої течії річки Янцзи; обидва належать до родини Алігаторові (*Alligatoridae*), яка включає також кайманів.*

На суходолі може рухатися тільки дуже повільно, але плаває легко і швидко. Одубон якось надібав алігатора завдовжки 4 м за 30 кроків од ставка; той, очевидно, збирався перебратися до іншої водойми, розташована-

Перед народженням дитинчата міссісіпського алігатора починають видавати пронизливі звуки всередині яєць. Це — сигнал для самки, вона розгрібає підстилку, що вкривала яйця, і переносить новонароджених дитинчат у пащі до водойми. Потомство з'являється на світ завдовжки 18—20 см. Самки протягом перших місяців активно захищають своїх дитинчат.

ної неподалік. Поки смеркло, алігатор устиг пройти 600 кроків і далі рухатися вже не міг.

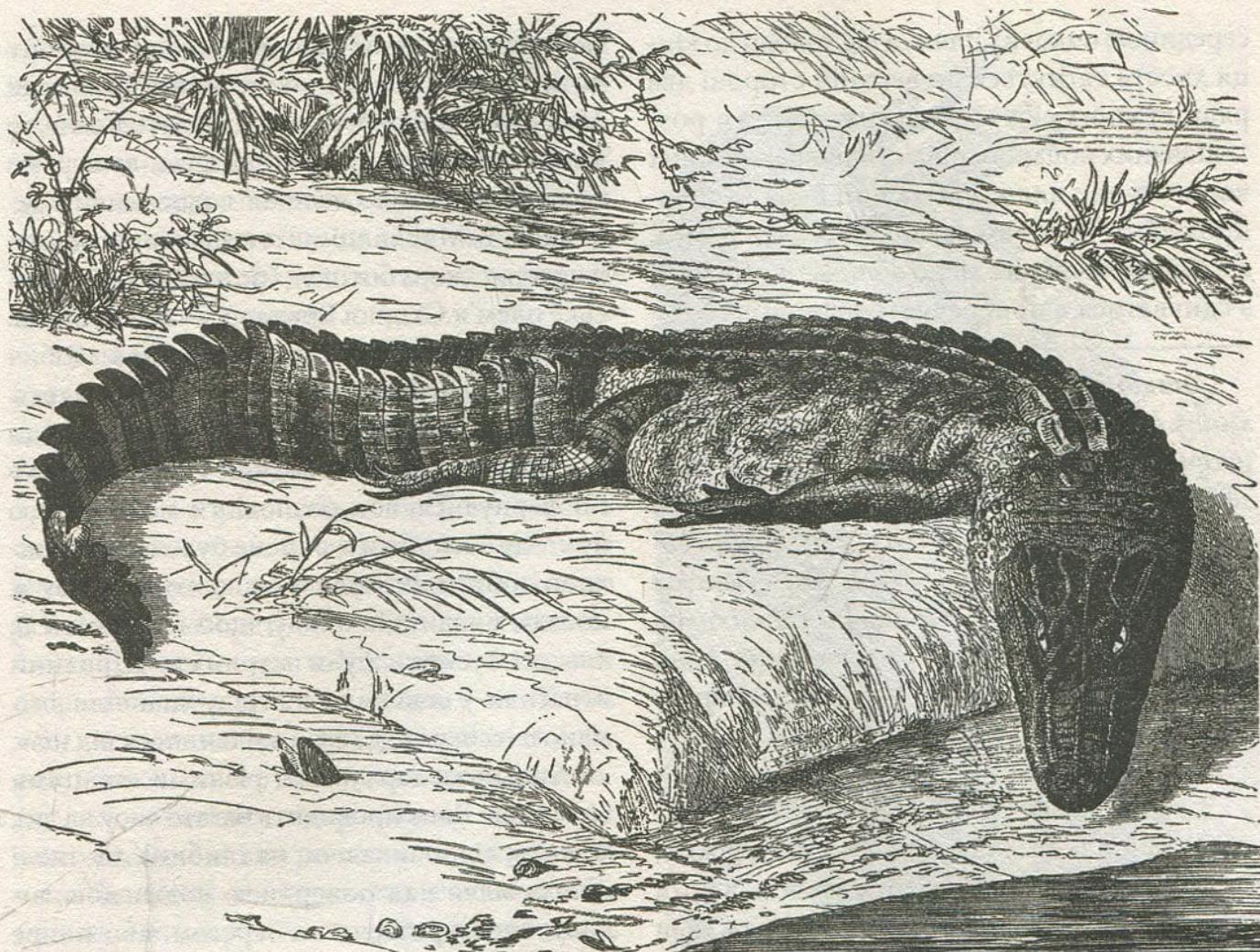
У воді тварина жвавіша і сміливіша. Троплялися випадки нападу на людину, але частіше алігатор боїться її під час зустрічі з нею майже завжди втікає.

Головна їжа алігаторів — це риба. Щороку, коли розливаються місцеві річки, сусідні великі й мілководні озера та мулисті болота наповнюються не тільки водою, а й рибою, на яку алігатори, власне, й полюють. А коли весняна вода спадає, усі сполучні потічки між водоймами пересихають, риба перебирається у глибші місця і стає жертвою алігаторів, які переповзають від одного заглиблення до іншого чи, точніше, від однієї калюжі до іншої. Надвечір, як заходить сонце, здалекучується шум — то хижаки б'ють у воді хвостами.

Навесні, під час спаровування, алігаторів треба боятися. У цей період вони дуже люті. Самці б'ються між собою, як у воді, так і на суходолі, і бувають такі розлучені, що зовсім не бояться людини. Можливо, це пов'язано з тим, що час спаровування збігається з повінню, коли риба має можливість перепливати з одного заглиблення до іншого і ловити її вже не так легко, як раніше.

Як повідомляють Одубон, Люцельбергер і Лейєл, після спаровування в особливо влаштовані гнізда самка кладе яйця, які відносно малі, білого кольору, мають міцну вапняну шкаралупу. Іноді їх буває понад 100 штук. Для гнізда вона вибирає підхоже місце за 50—60 кроків од води, у густих чагарниках або очеретах, натягує в пащі листя й гілок, зносить туди яйця і дбайливо прикриває їх. Кажуть, що з цього часу самка постійно перебуває біля гнізда і пильнує його, а коли хтось наближається, на того вона люто нападає.

Тепло, яке виробляється у рослин, що гниють, сприяє дозріванню яєць. Вилупившись, маленькі алігатори дуже спритно вилазять з-під листя, що накриває їх, мати зустрічає їх і одразу ж веде до води, зазвичай спочатку в маленькі, відділені одна від одної калюжки, щоб уберегти їх від самців і від великих бо-

Дуже жаркої або дуже холодної погоди міссісіпські алігатори можуть вирити печеру на березі водойми і сховатися там або заритися в багнюці і так пережити важкий період. Також вони розчищають дно дрібних водойм від водоростей і бруду й не дають йому зарости мулом, створюючи місця, які стають у спеку водопоєм для наземних тварин і місцем засідки для самого алігатора.

лотяних птахів. Кларк одного разу, в середині червня, у Флориді знайшов два гнізда, у яких було 29 і 30 яєць. Біле, з міцною шкаралупою яйце має 67—88 мм завдовжки і 35—40 мм завширшки.

Анаконда (*Eunectes murinus*)

Належить до родини Несправжньоногі підряду Змії, підродини Удави, роду Водяні удави. Звичайнаアナコンда має постійне і характерне забарвлення. Верхня поверхня темно-оливково-чорного кольору, боки го-

лови оливково-сірі, нижні краї щелеп жовтутватіші; від ділянки лоба між очей, райдужна оболонка яких темна й малопомітна, простягається до потилиці широка брудно-жовто-червона пляма, облямована з боків чорним кольором, а під ним, теж від очей, іде вниз, над кутом рота, чорно-бура смуга, яка різко відрізняється від плями на верхній частині голови. Нижні частини тварини до половини висоти боків поцятковані на блідо-жовтому тлі чорнуватими плямами, які подекуди утворюють дві переривчасті по здовжні лінії; поруч з цими плямами лежать два ряди кільцеподібних чорних із жовтою

серединою очкових плям, а від голови до кінця хвоста тягнуться по верхній стороні два ряди круглих або круглястих, почаси розташованих попарно, почаси навперемінних чорно-бурих плям, які на шиї і над задньо-прохідним отвором зазвичай стоять поруч, а в інших частинах тісно зближенні і можуть з'єднуватися в поперечному напрямі.

Анаконда — одна з найбільших сучасних змій; є достовірні повідомлення про знайдені шкіри анаконд завдовжки до 11,4 м. Цю змію зазвичай знаходять, коли вона гріється на сонці в калюжах і річках, а іноді й на деревах або в кущах на березі. Харчується анаконди переважно ссавцями і птахами, які приходять до річки на водопій, вони можуть також поїдати і водяних тварин: риб, черепах і маленьких кайманів.

З велетенських змій Нового Світу анаконда найбільша: досягає 8,29 м завдовжки, а 6—7-метрові трапляються досить часто.

Одна змія цього виду, яку досліджував Бете, мала завдовжки понад 6 м, і обхват її по середині тіла становив 60 см. Шомбургк розповідає, що він убив кілька екземплярів завдовжки 5 м; те саме підтверджують і дані принца фон Віда. Але Каплер напевно говорить про анаконду, яку він сам убив і вимірював: «Вона без голови і хвоста була завдовжки 26 рейнських футів, отже, вся довжина дорівнювала майже 30 футам, а товщина — товщині тіла дорослого чоловіка».

«Усі розповіді є назви змій», — говорить принц фон Від, — що вказують на перебування у воді чи біля води, належать до цього виду. Він здебільшого живе у воді і може дуже довго залишатися на глибині, але часто виходить на берег на старі стовбури дерев, уламки скель або на гарячий пісок, щоб погрітися тут на сонці чи з'їсти здобич. Анаконда дозволяє течії річки нести її, ловити тут рибу або лягає на уламок скелі в заїздку, підстерігаючи водосвинок, агуті, паку та інших подібних тварин. У річці Бельмонте

мої мисливці побачили, що з води стирчать чотири ноги ссавця, якого вони прийняли за мертву свиню; та коли підійшли ближче, то помітили велетенську змію, яка кілька разів обвилася навколо великої водосвинки і задушила її. Мисливці миттю двічі вистрілили в чудовисько, а ботокуд (ботокуди — індіанське плем'я Східної Бразилії. — Ред.) увігнав у неї стрілу. Аж тоді змія полишила здобич і, незважаючи на рану, швидко поповзла геть, ніби з нею нічого й не трапилося. Мої люди взяли свіжу, щойно задушену водосвинку і повернулися, аби розповісти мені про цю пригоду. Оскільки для мене було вкрай важливо добути цю чудову змію, то я одразу ж послав мисливців знову, щоб відшукати її; але всі зусилля були марними. Шротини втратили у воді силу, а стрілу знайшли зламаною на березі, де змія звільнилася від неї».

Анаконда харчується різними ссавцями і птахами. Вона проводить багато часу на дні, лежить, відпочиваючи, на глибині, але іноді вистромляє над поверхнею води свою голову, спостерігаючи за берегом, або пливе вниз за течією, шукаючи здобич. Жителі не-навидять її за розбій. Шомбургк убив змію, яка тільки но схопила і задушила одну з великих ручних мускусних качок; відвідавши одну плантацію, він дізнався, що анаконда нападає іноді й на домашніх чотириногих, наприклад свиней. Інші дослідники підтверджують ці факти.

Саме щодо анаконди стверджують, що вона іноді нападає на людину. Шомбургк розповідає дослівно таке:

«У Марокко (одна з місій у Гвіані) всі були ще приголомшені нападом велетенської змії на двох жителів місії. Незадовго до цього один індіанець з місії поїхав з дружиною вгору річкою полювати на птахів. Він вистрілив у качку, і вона впала на берег. Коли мисливець поспішав до здобичі, його зненацька схопила велика анаконда, або комуті, як її тут називають. Не маючи із собою ніякої зброї (рушницю він залишив у човні), мисливець гукнув дружині, щоб вона принес-

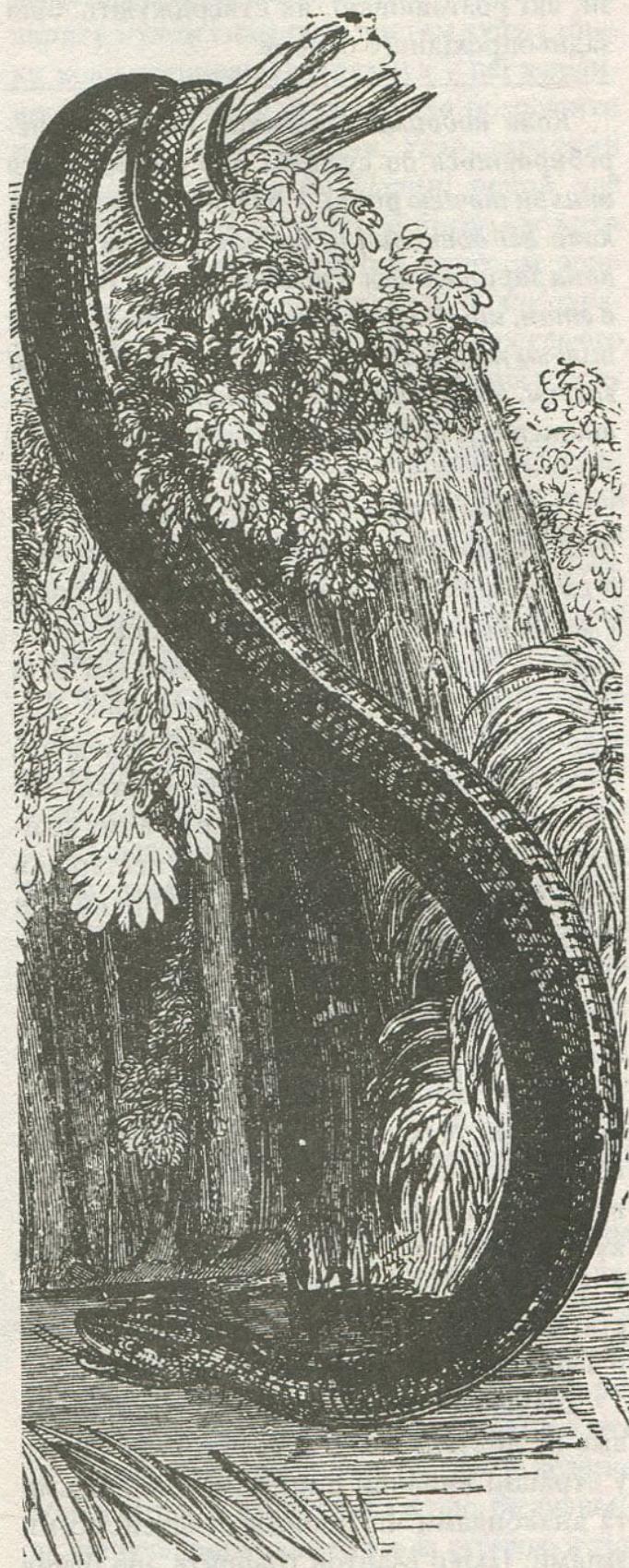
ла йому великого ножа. Та тільки-но жінка підійшла до нього, як чудовисько схопило її обвилося навколо неї теж, але індіанцеві, на щастя, вдалося в цю мить вивільнити руку й завдати змії кілька ран. Ослаблена ними, вона нарешті лишила їх і втекла. Це був єдиний відомий мені випадок, коли анаконда напала на людей».

Цілком ймовірно, що голодна змія збиралася напасті на качку, а не на індіанця, але, засліплена власною люттю, вчепилася в нього. Проте бувають й інші випадки.

«В Егє, — розповідає Беті, — велика анаконда якось ледве не з'їла 10-річного хлопчика, сина одного з моїх сусідів. Батько і син хотіли набрати диких плодів і пристали до піщаного берега. Хлопчик залишився стерегти човна, а батько пішов у ліс. У той час, як хлопчик грався у воді в затінку дерев, навколо нього обвилася велика анаконда, яка непомітно підкралася до нього так близько, що він вже не міг врятуватися втечею. На щастя, на його крик вчасно прибіг батько, який зараз же схопив змію за голову, розціпив її щелепи і звільнив хлопчика».

Александер фон Гумбольдт також стверджує, що великі водяні змії небезпечні для індіанців під час купання. А проте, ці винятки не можуть спростувати встановленого принципом фон Відом правила, що нероздротована анаконда безпечна для людини і ніхто її не боїться.

Ситно поївши, анаконда, як і взагалі всі змії, стає млявою, але ніколи не буває при цьому до такої міри нерухомою, як розповідають. У всьому, що мовилося про їжу і нерухомість під час травлення, є, як зазначає принц фон Від, «певна частка правди, але вона завжди дуже перебільшена». Шомбургк зауважує: запах, що йде від анаконди під час травлення, огидний, і здебільшого, орієнтуючись на нього, можна прийти до місця, де лежить і перетравлює їжу змія. За словами Ватертона, ще спірним залишається питання, чи цей сморід поширюють шматки здобичі, що розкладаються, а чи певні зало-

Анаконда — сильна змія, яка викликає повагу. Разом із сітчастим пітоном, що живе в Індії, це найбільша з усіх відомих змій.

зи, які розташовані, як стверджують, біля задньопрохідного отвору.

Коли водойма пересихає,アナコンда перебирається до сусідніх або спускається вниз за течією річки. У разі надмірної сухі, коли всі довколишні водойми висихають, вона заривається в пісок або в мул і впадає в стан, що нагадує сплячку. Це стосується тільки тих місць, де трапляються сезонні засухи. У Бразилії ж, наприклад, ця змія залишається бадьорою і діяльною цілий рік.

Гумбольдт перший з природознавців згадує, щоアナコンда заривається в мул і впадає в стан заціпеніння, коли висихають води, у яких вона живе. «Індіанці часто знаходять, — говорить він, — велетенських змій у цьому стані і, як розповідають, щоб розбудити, їх дратують або поливають водою». Утім, така зимівля настає лише в деяких частинах Південної Америки, але не в тих країнах її, де не буває ні холоду, ні нестерпної жарі або посухи. Тут, як запевняє принц фон Від, не трапляється ніяких значних змін у способі життяアナコンди і все, що говорили про її зимівлю, не стосується лісів Бразилії. У завжди багатих водою лісових долинах, де ця змія живе не в справжніх болотах, а в широких озерах, річках і струмках, на береги яких спадає тінь старих дерев незайманого лісу, вона залишається рухливою і взимку, і влітку. Проте жителі знають, що у спеку, тобто в грудні, січні і лютому у ній прокидається статевий потяг, анаконда рухається більше її з'являється частіше, ніж іншої пори року.

Читаючи стародавні описи подорожей, вже не дивується, що й сьогодні ще вірять у страшні випадки боротьби між людьми та анакондами чи іншими велетенськими зміями. Патер Мантон говорить, що бачив на власні очі, як анаконда ловила рибу. За його словами, вона виплювувє на воду масу піни для того, щоб принадити риб, пірнає її, коли піна подіє, з'являється і спустошує річку від німих мешканців глибини. Одного

разу Мантон бачив, як дорослого великого індіанця, що стояв до пояса у воді, проковтнула змія, бачив також, що наступного дня вона виплюнула нещасного назад.

Нічого дивуватися, що після таких розповідей і Шомбургк спочатку боявся нападати на помічену його індіанцями анаконду.

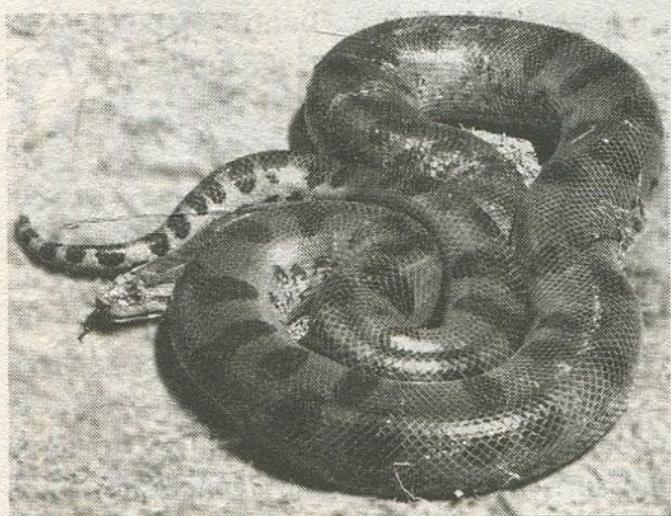
«Чудовисько, — розповідає він, — лежало на товстій гілляці навислого над річкою дерева, скрутівшись мов якірна линва, і грілося на сонці. Я вже бачив справді великих анаконд, але такий велетень мені ще не траплявся. Довго боровся я з собою і вагався, напасті чи спокійно проіхати, не чіпаючи його. Всі страшні картини, у яких мені малювали величезну силу цієї змії і від яких я тримтів ще дитиною, спливли тепер у моїй пам'яті. До того ж індіанці запевняли, що, коли ми смертельно не поранимо анаконду першим пострілом, вона, без жодного сумніву, нападе на нас і перекине маленький човен, обвившись навколо нього, як це вже не раз бувало. Жах на обличчі Штекkle (слуга-німець), який заклинав мене моїми і своїми батьками не легковажити її не наражати нас на такі небезпеки, спонукав мене облишити думку про напад і спокійно проіхати далі. Та ледве ми від'їхали від цього місця, як я засоромився своєї нерішучості і змусив веслярів повернутися. Я зарядив обидва дула рушниці найбільшим штротом і кількома картечинами; те саме зробив і найхоробріший з індіанців. Повільно повернулися ми до дерева; змія лежала там, де й раніше. Я дав знак рукою, і ми одночасно вистрілили; величезна тварина впала вниз, і після кількох судомних рухів її підхопила і понесла течія. Ми з радісними криками помчали своїм човном услід за змією, незабаром наздогнали її і затягли до човна.Хоча всі переконалися, що вона давно вже померла, Штекkle і Лоренц зовсім не почувалися у безпеці біля неї; обидва герої, жалібно голосячи, попадали на дно човна, побачивши перед собою тварину завдовжки 5 м, яка лежала і час від часу смикала хвостом. Ми так легко здолали анаконду

завдяки дії картечин, з яких одна роздробила спинний хребет, а друга — голову. Така рана, особливо в голову, миттєво робить нерухомою, як я мав нагоду не раз помітити пізніше, навіть найбільшу змію. Вигуки й постріли змусили повернутися й обидва човники, які попливли вперед; проте пан Кінг зробив мені кілька зауважень щодо моєї витівки, запевняючи, що слова індіанців цілком справедливі. Під час однієї з його подорожей таке чудовисько, завдовжки майже 6 м, вдалося вбити аж сьомою кулею».

Анаконда веде майже повністю водний спосіб життя. Вона чудово плаває й пірнає і може довго залишатися під водою, при цьому її ніздри закриваються спеціальними клапанами. Вона тримається тихих, з повільною течією рукавів річок, заводей, заплав і маленьких озер басейну Амазонки та Оріноко.

Ось як описує Каплер те, як він убив велитенського екземпляра, розміри якого були вже наведені:

«Коли в листопаді 1838 року я повертаємось до Ніккери на великому судні, яким ми привезли необхідну воду для пиття, веслярі звернули мою увагу на велику змію, що ле-

Анаконда не отруйна. Самки набагато більші й сильніші за самців.

жала попід берегом. Спочатку я бачив лише вкриту мулом і намитим листям купу, і тільки коли стерновий штрикнув у неї жердиною, якою правив, можна було розрізнати плямисту шкіру тварини. Удар, завданий жердиною, зламав би людині ребра, але чудовисько мов не відчуло його. Аж коли я вистрілив у нього дрібним штротом, воно підвелло голову із середини клубка, але одразу ж опустило її знов. Ми були біля самого берега, на відстані біля 6 футів од змії; голову вона знову втягнула в середину.

Я вистрілив ще раз. Тепер змія зі швидкістю, якої не можна було сподіватися від такої млявої тварини, скинулася, обдавши нас мулом, що злетів угору на 12 футів, і з розкритою пащею кинулася на мене. Цей напад був такий несподіваний, що я стрімголов побіг у судно. А стерновий, дужий негр, напав на оскаженілу тварину з жердиною;アナコンда обвилася навколо жердини і вчепилася зубами у тверде дерево. Я тим часом оговтався від переляку, зарядив рушницю й убив тварину на місці пострілом у голову. Потім ми спільними зусиллями затягли змію на судно, де я відрубав її голову і хвоста й викинув їх за борт, бо інакше негри не хотіли брати її із собою».

На противагу таким розповідям, справедливість яких я зовсім не хочу заперечувати, мені здається необхідним навести ще деякі дані принца фон Віда.

«Зазвичай, — говорить цей з усіх поглядів надійний дослідник, — анаконду вбивають штротом, але ботокуди користуються й стрілами, якщо можуть досить близько підійти до неї, позаяк на суходолі вона рухається повільно. Наздогнавши змію, її б'ють по голові або стріляють у голову. Її нелегко вбити стрілою, що встрила в тіло, бо анаконда живуча; вона повзе геть із стрілою в тілі і зазвичай видужує. Жителі Бельмонте вбивали цих змій, майже зовсім відрубували їм голову, виймали з тіла всі нутрощі й велику кількість жиру, що був там, і тіло все-таки рухалося ще певний час, навіть після того,